UDK 37.02:81’27:811.111

LATIFALAR ASOSIDA NUTQIY AKTLAR VA XUShMUOMALALIK ME’YORLARINI O‘QITISh

Rustamov Ilxom Tursunovich – *filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, professor*
ilhom.rustamov.20080223@gmail.com
Toshkent davlat transport universiteti

ОБУЧЕНИЕ РЕЧЕВЫМ АКТАМ И НОРМАМ ВЕЖЛИВОСТИ НА МАТЕРИАЛЕ АНЕКДОТОВ

Рустамов Илхом Турсунович – *доктор философии по филологическим наукам, профессор*
Ташкентский государственный транспортный университет

TEACHING SPEECH ACTS AND POLITENESS NORMS THROUGH JOKES

Rustamov Ilxom Tursunovich – *Doctor of Philosophy in Philological Sciences, Professor*
Tashkent State Transport University

Tayanch so‘zlar: ingliz tili, latifa, nutq formulasi, nutqiy akt, pragmatik kompetensiya, pragmatik xato, rad javobi, uzr so‘rash, xushmuomalalik.

Rezyume. Maqolada ingliz tilini o‘rganuvchilarga nutqiy aktlar va xushmuomalalik me’yorlarini o‘rgatishda o‘zbek va ingliz latifalaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi ona tilidagi pragmatik me’yorlarning xorijiy til muloqotiga ko‘chishi bilan bog‘liq ehtimoliy tushunmovchiliklarni o‘quv jarayonida muhokama qilish zaruratidan kelib chiqadi. J.Searle tasnifi, P.Brown va S.Levinsonning xushmuomalalik nazariyasi hamda J.Thomasning pragmatik xatolar tipologiyasi asosida taklif, iltimos, rad javobi, uzr so‘rash, minnatdorchilik, shikoyat va nutq formulalariga oid maqsadli tanlangan 12 latifa tavsifiy tahlil qilindi. Tanlangan matnlarda kulgi ko‘pincha nutqiy aktning bilvosita ifodalanishi yoki xushmuomalalik formulasining vaziyatga mos kelmasligi bilan bog‘liqligi kuzatildi. Tahlil asosida latifalar bilan ishlashning aniqlash, tahlil, qiyoslash va qo‘llash bosqichlaridan iborat modeli hamda nutqiy vaziyatni to‘ldirish topshiriqlari ishlab chiqildi. Taklif etilgan materiallar pragmatik me’yorlarni muhokama qilishga xizmat qilishi mumkin.

Ключевые слова: английский язык, анекдот, вежливость, извинение, косвенный речевой акт, отказ, прагматическая компетенция, прагматическая ошибка, речевая формула, речевой акт.

Резюме. В статье анализируются возможности использования узбекских и английских анекдотов при обучении изучающих английский язык речевым актам и нормам вежливости. Актуальность исследования связана с необходимостью обсуждать в учебном процессе возможные недопонимания, возникающие при переносе прагматических норм родного языка в иноязычное общение. На основе классификации речевых актов Дж. Серла, теории вежливости П. Браун и С. Левинсона и типологии прагматических ошибок Дж.Томас описательно проанализированы 12 целенаправленно отобранных анекдотов о предложении, просьбе, отказе, извинении, благодарности, жалобе и речевых формулах. В рассмотренных текстах комический эффект часто связан с косвенным выражением речевого акта или несоответствием формулы вежливости ситуации. По результатам анализа разработана модель работы с анекдотами, включающая этапы выявления, анализа, сопоставления и применения, а также задания на дополнение речевых ситуаций. Предложенные материалы могут использоваться для обсуждения прагматических норм.

Key words: English, indirect speech act, joke, pragmatic competence, pragmatic failure, politeness, refusal, routine formula, speech act.

Summary. This article explores how Uzbek and English jokes can be used to teach speech acts and politeness norms to learners of English. The study addresses the need to discuss potential misunderstandings that may arise when first-language pragmatic norms are transferred to foreign-language communication. Drawing on J. Searle’s classification of speech acts, P. Brown and S. Levinson’s politeness theory, and J.Thomas’s typology of pragmatic failure, the study provides a descriptive analysis of 12 purposively selected jokes involving invitations, requests, refusals, apologies, thanks, complaints, and routine formulas. In the selected texts, humour is often associated with the indirect performance of a speech act or with a politeness formula that does not fit the situation. Based on the analysis, the article proposes a four-stage model–identification, analysis, comparison, and application–together with discourse-completion tasks. The materials may support classroom discussion of pragmatic norms.

Kirish. Xorijiy tilni o‘rganuvchi grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirsa ham, pragmatik me’yorlardagi farq sababli muloqotda tushunmovchilikka duch kelishi mumkin. Bir vaziyatda xushmuomala sanalgan iltimos, taklif yoki rad javobi boshqa til-madaniy muhitda noo‘rin yoki qo‘pol tuyulishi ehtimol. J.Thomas bunday hodisalarni pragmalingvistik va sotsiopragmatik xatolarga ajratadi: birinchisi pragmatik vazifaga mos til vositasini tanlamaslik, ikkinchisi esa vaziyatga mos ijtimoiy me’yorlarni noto‘g‘ri talqin qilish bilan bog‘liq [1]. U pragmatik xato tinglovchi tomonidan so‘zlovchining qo‘polligi yoki beodobligi sifatida talqin qilinishi mumkinligini ham qayd etadi [1]. Bu qarashlar xorijiy til ta’limida til shakli bilan birga uning vaziyatdagi ma’nosi va ta’sirini ham o‘rgatish zarurligini ko‘rsatadi.

Nutqiy aktlar nazariyasi so‘zlash orqali bajariladigan harakatlarni tahlil qiladi. J.L.Austin lokutiv, illokutiv va perlokutiv aktlarni farqlagan [2], J.R.Searle esa illokutiv aktlarni assertiv, direktiv, komissiv, ekspressiv va deklarativ turlarga ajratgan [3]. P.Brown va S.Levinson xushmuomalalik strategiyalarini suhbatdoshning “yuzi”ni saqlash bilan bog‘laydi [4], G.Leech esa xushmuomalalik maksimlarini tavsiflaydi [5]. O‘zbek pragmalingvistikasida Sh.Safarov va M.Hakimovning ishlari ushbu tadqiqot uchun nazariy asos bo‘ldi [6, 7].

O‘zbek muloqotida iltimos, taklif va rad javobining bilvosita shakllari hamda hurmat va mehmondo‘stlikka oid formulalar muayyan vaziyatlarda qo‘llanadi [7]. Ularning ma’nosi suhbatdoshlar munosabati va kontekstga bog‘liq. Shu sababli ona tilida shakllangan taxminlarni ingliz tilidagi vaziyatlar bilan qiyoslash pragmatik transfer ehtimolini muhokama qilishga yordam beradi.

Madaniyatlararo pragmatik farqlar A.Wierzbicka, K.Fox va boshqa olimlar tomonidan o‘rganilgan [8; 9]. G.Kasper va K.Rose pragmatik kompetensiyani o‘rgatish hamda ikkinchi tilda pragmatik rivojlanish masalalarini tahlil qilgan [10; 11]. 2013-yilgi chet tillar davlat ta’lim standartida pragmatik kompetensiya qayd etilgan edi [12], biroq qaror 2021-yil 13-avgustdan kuchini yo‘qotgan. Shu bois u maqolada faqat tarixiy-me’yoriy kontekst sifatida keltiriladi.

Latifalarda nutqiy aktning kutilmagan bajarilishi, gap va niyat o‘rtasidagi tafovut yoki xushmuomalalik formulasining vaziyatga mos kelmasligi kulgi manbai bo‘lishi mumkin. Bu xususiyat ularni pragmatik tahlil va muhokama uchun qulay materialga aylantiradi. Hazilning tarjimadagi pragmatik ta’siri hamda uni o‘rganuvchilar tushunishidagi qiyinchiliklar avvalgi tadqiqotlarda qayd etilgan [13, 14].

Shu sababli latifa bilan ishlashda matn konteksti va madaniy taxminlarni izohlash muhim.

Maqolaning maqsadi tanlangan o‘zbek va ingliz latifalarida nutqiy aktlar hamda xushmuomalalik me’yorlarining ifodalanishini tavsiflash va natijalarga tayangan holda pragmatik me’yorlarni anglashga yo‘naltirilgan topshiriqlar tizimini taklif etish.

Materiallar va metodlar. Tadqiqot materiali to‘rtta manbadan olindi: o‘zbek tilidagi “Afandi latifalari” elektron to‘plami [15] va “Afandi haqida latifalar” kitobi [16], ingliz tilidagi “Jokes for All Occasions” (1922) to‘plami [17] hamda 2023-yilgi Edinburgh Fringe hazillari ro‘yxati [18]. Tanlash mezoni latifada nutqiy akt ishtirok etishi va kulgi uning bajarilish usuli yoki nutq formulasiga bog‘liq bo‘lishi edi. Shu mezon asosida taklif, iltimos, rad, uzr, minnatdorchilik, shikoyat va nutq formulalarini qamrab olgan 12 latifa tanlandi: oltitasi o‘zbek, oltitasi ingliz tilida. Tanlanma maqsadli bo‘lib, tillar yoki madaniyatlarni keng miqyosda ifodalash da’vosini ko‘zlamaydi.

Har bir latifa J.Searle tasnifi bo‘yicha nutqiy akt va uning bevosita/bilvosita ifodalanishi [3], Brown va Levinson nazariyasi asosida xushmuomalalik strategiyasi [4], hamda Thomas tipologiyasi bilan qiyoslash orqali tahlil qilindi [1]. Shu natijalardan pedagogik model va nutqiy vaziyatni to‘ldirish topshiriqlari ishlab chiqildi; topshiriq tuzishda Kasper va Rose yondashuvi hisobga olindi [11]. Kodlash mezonlari tadqiqotchi tomonidan qo‘llandi, mustaqil kodlovchilararo ishonchlilik hisoblanmadi; tasniflar tahliliy talqin sifatida ko‘rilishi lozim.

Natijalar:

Tanlab olingan 12 latifadagi nutqiy aktlar va ularning bajarilish usuli 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Latifalardagi nutqiy aktlar va ularning bajarilish usuli

Latifa (manba, bet)	Nutqiy akt	Searle tasnifi bo‘yicha turi	Bajarilish usuli
“Otingni tilimga bog‘la” [15, 75]	Taklif	Komissiv	Bevosita, ammo samimiy emas
“Uxlayapman” [15, 92]	Rad javobi	Assertiv; bilvosita rad	Bilvosita
“Jiqqa suv” [15, 93]	Iltimos va rad javobi	Direktiv	Bilvosita
“Kimning yuragi o‘rtanayapti” [15, 87]	Iltimos	Direktiv	Bilvosita, g‘amxo‘rlik shaklida
“Yoqimsiz ashula” [15, 46]	Shikoyat va tahdid	Ekspressiv, komissiv	Bevosita
“Xudo xohlasa, oldirdim” [15, 32]	Nutq formulasi	Ekspressiv	Formula vaziyatga mos emas
Tramvaydagi uzr [17, 150]	Uzr so‘rash	Ekspressiv	Bevosita, qabul qilinmaydi
“No, thank you” [17, 183]	Minnatdorchilik formulasi	Ekspressiv	Formula ma’nosi noto‘g‘ri tushunilgan
Savdogar va “No Pedlars” [17, 291]	Rad javobi	Assertiv	Bevosita, lekin teskari ta’sirga uchraydi
“Excuse me” [17, 220]	Uzr so‘rash	Ekspressiv	Uzr shaklidagi haqorat
Bismark va ruhoniy [17, 150]	Uzr so‘rash o‘rniga tushuntirish	Assertiv	Uzrning yo‘qligiga kinoyali javob
“Sorry, but I don’t apologise” [18]	Uzr so‘rash	Ekspressiv	Formula va niyat o‘rtasidagi ziddiyat

Tanlangan misollarning aksariyatida nutqiy akt bilvosita ifodalanadi yoki nutq formulasi vaziyatga mos kelmaydi. Bu kuzatuv tanlanmaga taalluqli bo‘lib, barcha o‘zbek va ingliz latifalariga umumlashtirilmaydi.

Tanlangan o‘zbek latifalaridan “Otingni tilimga bog‘la”da mehmondo‘stlikka oid taklif nutqiy akti kulgi mexanizmini yuzaga chiqaradi. Afandi yo‘lovchini dam olib, bir kecha mehmon bo‘lishga chorlaydi.

– Charchagandirsiz, tushing, dam olib, bir kecha mehmon bo‘ling, – dedi. <…> – Taqsir, otimni qayerga bog‘layman? – Mening tilimga bog‘lay qoling, – dedi Afandi. [15:75]

Yo‘lovchi taklifni so‘zma-so‘z qabul qiladi, Afandi esa samimiylik haqidagi kutilmani kulgili tarzda buzadi. Bu misol taklifning pragmatik vazifasi kontekstga qarab talqin qilinishini muhokama qilishga asos bo‘ladi.

Rad javobi suhbatdoshning “yuzi”ga tahdid solishi mumkinligi sababli, ayrim vaziyatlarda bilvosita ifodalanadi [4]. “Uxlayapman” latifasida Afandining o‘rtog‘i undan pul so‘ramoqchi bo‘ladi.

– Afandi, uyg‘oqmisiz? – Ha, nima qildi? – Sizdan bir oz pul so‘ramoqchi edim. – Yo‘q, men uxlayapman, – dedi Afandi [15:92].

Afandining javobi mantiqan imkonsiz, ammo pragmatik jihatdan aniq rad javobidir. U “pul bermayman” demasdan suhbatni boshlashdan oldingi holatga qaytaradi. Grice nazariyasi bo‘yicha bu sifat maksimasi buzilishi sifatida talqin qilinishi mumkin [19]. Ingliz tilidagi savdogar latifasida esa odatiy “No, thank you” rad javobi yangi savdo taklifiga buriladi; bu misol 1-jadvalda qayd etilgan.

Lady (to pedlar): “No, thank you, we never buy anything at the door.” Pedlar: “Then I’ve just the thing for you, Madam. You will, I am sure, appreciate these tasteful little ‘No Pedlars’ notices.” [17: 291].

Ayol odatiy xushmuomala rad javobi formulasini qo‘llaydi, savdogar esa aynan shu rad javobini yangi savdo taklifiga aylantiradi. Talaba ingliz tilidagi “No, thank you” formulasining vazifasini va uning savdogar tomonidan qanday qayta talqin qilinganini aniqlaydi.

Iltimosning bilvosita ifodalanishi “Jiqqa suv” latifasida yaqqol ko‘rinadi. Xasis oshna Afandini tezroq yotqizish uchun unga faqat suv taklif qiladi.

– Afandi, bir kosa muzdek suv olib chiqsam ichib yotasizmi? – Yo‘q, – dedi Afandi. – Yo‘lda buloq bo‘yida uxlab qolibman, nam tortib jiqqa suv bo‘lib turibman, ikkitagina non olib chiqsangiz, suvimni terar edi. [15:93].

“Jiqqa suv” latifasida mezbonning savoli shaklan taklif, mazmunan esa ovqat bermaslikka ishora qiladi; Afandining javobi rad shaklida aytilgan non so‘rash iltimosidir. “Kimning yuragi o‘rtanayapti” latifasi ham iltimosning g‘amxo‘rlik shaklida berilishini ko‘rsatadi [15:87]. Har ikki misol shakl va kommunikativ niyat munosabatini tahlil qilishga imkon beradi.

Edinburgh Fringe ro‘yxatidagi “I’m sorry, but I don’t apologise” jumlasida uzr formulasi bilan so‘zlovchining pozitsiyasi ziddiyatga kirishadi [18]. Bu misolni o‘zbek tilidagi “kechirasiz” bilan to‘liq tenglashtirib bo‘lmaydi; formulalarning vazifasi kontekst asosida qiyoslanishi kerak. 1922-yilgi to‘plamda uzrning qo‘pol javob bilan qaytarilishi, “excuse me” formulasining kinoyali qo‘llanishi va uzr o‘rniga tushuntirish berilishi kabi boshqa holatlar ham uchraydi [17:150, 220]. Ular 1-jadvalda jamlangan.

“The most British thing I’ve ever heard? A lady who said ‘Well I’m sorry, but I don’t apologise’” [18].

Jumladagi kulgi uzr formulasining aytilishi bilan uzr so‘rash niyatining inkor etilishi o‘rtasidagi ziddiyatga asoslanadi. “I’m sorry” bu kontekstda norozilik bildirishdan oldingi formula sifatida talqin qilinadi. Bu misolni “kechirasiz” birikmasining o‘zbek tilidagi barcha vazifalariga tenglashtirib bo‘lmaydi; ikki tildagi qo‘llanish kontekst asosida qiyoslanishi kerak. 1922-yilgi to‘plamda tramvayda ayolning oyog‘ini bosib olgan kishining uzri qo‘pol javob bilan qaytariladigan latifa ham bor [17:150]. Mazkur misol uzr so‘rash va uni qabul qilishga oid replikalarni tahlil qilishga xizmat qiladi.

1922-yilgi to‘plamdagi tug‘ilgan kun latifasida bola “No, thank you” formulasini odob ifodasi emas, rad javobi sifatida talqin qiladi [17: 183]. “Xudo xohlasa” latifasida esa Afandi kelajakda bajarilishi lozim bo‘lgan formulani sodir bo‘lib bo‘lgan voqeaga nisbatan qo‘llaydi [15: 32]. Har ikki misolda formula ma’nosining vaziyatga bog‘liqligi ko‘rinadi.

– E, xotin, xudo xohlasa, pulni kissavurga oldirdim [15:32].

“Xudo xohlasa” formulasi kelajakdagi ishga taalluqli bo‘lishi kerak, Afandi esa uni o‘tgan voqeaga qo‘llab kulgi hosil qiladi. “Yoqimsiz ashula” latifasida qo‘shnilar shikoyat va tahdid bilan chiqadi, Afandi esa qarshi shikoyat qiladi [15:46].

Tanlangan 12 latifaning tahliliy taqsimoti 1-jadvalda berilgan.

Tanlangan 12 latifaning 8 tasida nutqiy akt bilvosita ifodalangan yoki nutq formulasi vaziyatga mos kelmagan; qolgan 4 tasida esa kulgi aktning samimiyligi, qabul qilinishi yoki unga berilgan javob bilan bog‘liq. Bu tavsifiy natija tanlanmadagi misollarga tegishli. Ayrim latifalarda aytilgan shakl bilan nazarda tutilgan ma’no o‘rtasidagi tafovutni aniqlash topshiriq uchun tahlil nuqtasi bo‘la oladi; mazkur natija o‘zi talabalarning pragmatik kompetensiyasi o‘lchanganini anglatmaydi.

Tahlil asosida latifalar bilan ishlashning to‘rt bosqichli modeli taklif etildi (2-jadval).

2-jadval. Latifalar asosida nutqiy aktlarni o‘rgatish bosqichlari

Bosqich	Talaba faoliyati	Natija
1. Aniqlash	Latifadagi nutqiy aktni va uning bevosita yoki bilvosita bajarilishini topadi	Nutqiy akt turini tanib oladi
2. Tahlil	Shakl va niyat o‘rtasidagi farqni, qo‘llangan xushmuomalalik strategiyasini va kulgi manbaini izohlaydi	Pragmatik mexanizmni anglaydi
3. Qiyoslash	Shu nutqiy aktning o‘zbek va ingliz tillaridagi me’yoriy formulalarini qiyoslaydi	Madaniy farqni aniqlaydi
4. Qo‘llash	Nutqiy vaziyatni to‘ldirish topshirig‘ini bajaradi, rolli o‘yinda me’yoriy variantni ijro etadi	Nutqiy aktni o‘rinli bajaradi

Qo‘llash bosqichida nutqiy vaziyatni to‘ldirish topshiriqlaridan foydalanish mumkin; namunalari 3-jadvalda berilgan.

3-jadval. Latifalar asosidagi nutqiy vaziyatni to‘ldirish topshiriqlari

Asos latifa	Vaziyat	Talabadan talab qilinadigan javob
“Uxlayap-man”	Guruhdoshingiz sizdan qarz so‘radi, siz bera olmaysiz	Ingliz tilida xush-muomala rad javobi va sababini aytish
“Otingni tilimga bog‘la”	Ingliz tilida so‘zlashuvchi tanishingiz “We must meet up some time” dedi	Iboraning vazifasini aniqlash va mos javob berish
Tramvayda gi uzr	Avtobusda tasodifan birovning oyog‘ini bosib oldingiz	Uzr so‘rash va uzrni qabul qilish formulalarini qo‘llash
“No, thank you”	Mezbon sizga yana ovqat taklif qildi, siz to‘ydingiz	Xushmuomala rad javobi va minnat-dorchilik bildirish
“Jiqqa suv”	Mehmondasiz, choy emas, biror narsa yeyishni istaysiz	Bilvosita iltimosning ingliz tilidagi me’yoriy shaklini tanlash

Topshiriqlarni juftlikda bajarish mumkin: talabalar replikalarni navbat bilan aytib, javoblarning vaziyatga mosligini muhokama qiladi. O‘qituvchi bir vaziyatda bir necha me’yoriy variant bo‘lishi mumkinligini izohlaydi. Yakunda guruh latifaga qaytib, qahramon qanday javob berganida kulgili burilish yuz bermasligini tahlil qiladi.

Muhokama. Tanlangan 12 latifa pragmatik me’yorlarni muhokama qilishda foydalanish imkonini ko‘rsatdi: o‘zbekcha misollarda taklif, iltimos va rad javobi, inglizchalarida uzr hamda odatiy nutq formulalari uchradi. Bu kuzatuv faqat tanlanmaga taalluqli bo‘lib, ikki til yoki madaniyatga umumlashtirilmaydi [8]. Latifa qahramonlarining xatti-harakati va “Sorry” – “kechirasiz” kabi formulalarni tahlil qilish ijtimoiy me’yorlar hamda kontekstual farqlarni muhokama qilishga xizmat qiladi [1:20]. Hazil o‘quvchilarni jalb qilishi mumkin, ammo noqulaylik tug‘dirmasligi uchun kontekst va notanish birliklar izohlanadi [14:21].

Taklif etilgan modelni elektron xat yozish mashqlarida ham qo‘llash mumkin: grammatik jihatdan to‘g‘ri, ammo pragmatik jihatdan noo‘rin javobning muloqotga ta’siri muhokama qilinadi. Javoblarni formula mosligi, vaziyatga o‘rinlilik va strategiyani asoslash mezonlari bo‘yicha baholash tavsiya etiladi; bu mezonlar mazkur tadqiqotda sinovdan o‘tkazilmagan.

Tadqiqot manbalarning davri va janri turlicha bo‘lgan 12 ta latifa bilan cheklangan; kodlash mustaqil tekshirilmagan, topshiriqlarning ta’limiy samarasi o‘lchanmagan. Kelgusida muvozanatli korpus, mustaqil kodlovchilar, taqqoslash guruhi va boshlang‘ich-yakuniy o‘lchovlardan foydalanish lozim. Amaliy mashg‘ulotlarda ikki tildagi latifalarni qiyoslash va nutqiy vaziyatlarni to‘ldirish topshiriqlarini berish, o‘qituvchining pragmatika hamda madaniyatlararo muloqot bo‘yicha bilimlarini hisobga olish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Tahlil qilingan 12 latifada kulgi bilvosita nutqiy akt, vaziyatga mos kelmagan formula, aktning samimiyligi yoki unga berilgan javob bilan bog‘liq holda yuzaga kelgan. Tanlanmada taklif, iltimos, rad, uzr, minnatdorchilik, shikoyat va odatiy nutq formulalari uchradi. Bu tavsifiy kuzatuv bo‘lib, keng madaniy qonuniyat sifatida talqin qilinmasligi kerak. Tahlil asosida aniqlash, tahlil, qiyoslash va qo‘llash bosqichlaridan iborat topshiriqlar modeli ishlab chiqildi. Model me’yorlarni muhokama qilishga mo‘ljallangan, uning kompetensiyaga ta’sirini empirik tekshirish zarur.

Adabiyotlar

1. Thomas J. Cross-cultural pragmatic failure. // Applied Linguistics, 1983, Vol. 4, № 2. – P. 91-112.
2. Austin J.L. How to Do Things with Words. – Oxford: Clarendon Press, 1962.
3. Searle J.R. A classification of illocutionary acts. // Language in Society, 1976, Vol. 5, № 1. – P. 1-23.
4. Brown P., Levinson S.C. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
5. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – London; New York: «Longman», 1983.
6. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
7. Hakimov M. O‘zbek pragmalingvistikasi asoslari. – Toshkent: «Akademnashr», 2013.
8. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1991.
9. Fox K. Watching the English: The Hidden Rules of English Behaviour. – London: «Hodder & Stoughton», 2004.
10. Kasper G. Can pragmatic competence be taught? (NetWork #6). – Honolulu: University of Hawai‘i, Second Language Teaching & Curriculum Center, 1997.
11. Kasper G., Rose K.R. Pragmatic Development in a Second Language. – Malden, MA: Blackwell, 2002.
12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 8-maydagi 124-son “Uzluksiz ta’lim tizimining chet tillar bo‘yicha davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori (2021-yil 13-avgustdan kuchini yo‘qotgan).
13. Rustamov I. Preservation of illocutionary and perlocutionary effects of jokes in translation. // Open Academia: Journal of Scholarly Research, 2025, Vol. 3, № 5. – P. 5-10.
14. Bell N., Attardo S. Failed humor: Issues in non-native speakers’ appreciation and understanding of humor. // Intercultural Pragmatics, 2010, Vol. 7, № 3. – P. 423-447.
15. Afandi latifalari [Elektron resurs]. – Toshkent: Ziyouz.com kutubxonasi. – URL: https://www.ziyouz.com/kutubxona/category/38-o-zbek-xalq-og-zaki-ijodi?download=1777%3Aafandi-latifalari.
16. Afandi haqida latifalar = Анекдоты о ходже Насреддине. / to‘plovchi va muharrir A. Muhamedjanov. – Toshkent: ART FLEX, 2009.
17. Jokes for All Occasions / selected and edited by one of America’s foremost public speakers. – New York: Edward J. Clode, 1922 [Elektron resurs]. – URL: https://www.gutenberg.org/ebooks/21084.
18. Dave’s Funniest Joke of the Fringe 2023 [Elektron resurs]. // British Comedy Guide, 2023. – URL: https://www.comedy.co.uk/fringe/news/7492/dave-funniest-jokes-fringe-2023/ .
19. Grice H.P. Logic and conversation. // Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts / ed. by P. Cole, J.L. Morgan. – New York: Academic Press, 1975. – P. 41-58.
20. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997.
21. Heidari-Shahreza M. A. Humor in the language classroom: Pedagogical benefits and practical considerations. // TESOL Journal, 2021, Vol. 12, № 2. – Article e572.